

Сторінки історії

УДК 378.096:615(09)

DOI:10.24061/2413-0737/XXI.2.82.2.2017.87

Р.Ф. Стаднійчук, М.К. Братенко, О.О. Перепелиця

ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ КАФЕДРИ МЕДИЧНОЇ ТА ФАРМАЦЕВТИЧНОЇ ХІМІЇ

Вищий державний навчальний заклад України «Буковинський державний медичний університет», м. Чернівці

Резюме. У статті на основі архівних документів, публікацій у науковій літературі висвітлений період заснування і організації кафедри медичної та фармацевтичної хімії з 1944 по 1951 роки: кадровий склад, умови формування матеріально-технічної бази, становлення і розвиток наукових напрямків.

Ключові слова: Чернівецький державний медичний інститут, кафедра загальної хімії, заснування, кадровий склад, матеріально-технічна база, напрямки наукової діяльності.

Вступ. Історія кафедри тісно пов'язана з історією розвитку Чернівецького державного медичного інституту, його становленням та зміцненням як центру медичної науки і підготовки лікарів та медичних наукових кадрів на Буковині. Кафедра пройшла складний історичний шлях розвитку. За роки діяльності науковцями кафедри зроблено вагомий внесок у розвиток хімічної науки та підготовки медичних кадрів. Без сумніву, підґрунтям цих вагомих здобутків є самовіддана праця співробітників кафедри за всі роки існування.

Історіографічна література щодо діяльності кафедри загальної хімії охоплює описи історичних періодів, які відносяться до 80-90-х років минулого століття [4, 6, 7, 21-25]. Архівні дані періоду з 1944 по 1951 роки не введені в науковий обіг, не описані в науковій літературі, що є історичним упущенням.

Мета дослідження. Ознайомити медичну спільноту з етапами становлення кафедри медичної та фармацевтичної хімії за період з 1944 по 1951 рр.

Матеріал і методи. Використані історичний, бібліографічний та системний методи аналізу.

Джерельною базою дослідження слугували: 1) річні звіти та історичні довідки про організацію та роботу кафедри [10, 11, 13-15, 17, 18]; 2) звіти про роботу приймальної комісії [12]; 3) протоколи засідань ради професорів та вченої ради інституту [8]; 4) книга наказів ЧДМІ, архівні особові справи співробітників [1, 2]. Крім архівного фонду БДМУ були використані матеріали з фондів Державного архіву Чернівецької області (ДАЧО) [8-19].

Результати дослідження та їх обговорення. Кафедра медичної та фармацевтичної хімії в Буковинський період діяльності навчального закладу почала своє існування 1 листопада 1944 р. під назвою «Кафедра загальної хімії». Першим співробітником кафедри 24 жовтня 1944 року був зачислений кандидат хімічних наук доцент Водатурський Герасим Авксентійович, 1895 р.н.,

українець, уродженець Одеської області, нащадок селян-хліборобів [2, арк. 152, 153]. Наприкінці листопада того ж року були прийняті на роботу за сумісництвом асистентами кафедри штатні співробітники хімічного факультету Чернівецького державного університету доц. Трішін Ф.І., доц. Грицюта С.Д., доц. Ковальов Г.Р. і ас. Софронкова М.Н.

На перший курс 1944-1945 навчального року зараховано 372 особи [5]. Через невиконання плану набору студентів з 24 жовтня 1944 р. був оголошений додатковий набір на перший курс та сформована приймальна комісія, до складу якої входив доц. Г.А. Водатурський [12]. Студенти 2-4-х курсів були укомплектовані до березня 1945 року переводом студентів із різних медінститутів колишнього Радянського Союзу [5].

Відповідно до навчального плану 1944 р. на кафедрі викладали загальну хімію – 252 год (I-II семестр), неорганічну хімію – 54 год, аналітичну хімію – 108 год, фізичну та колоїдну хімію – 90 год (II-III семестр) [6]. Лекції з неорганічної хімії доц. Водатурського Г.А. супроводжувалися демонстрацією дослідів. Практичні заняття з якісного та кількісного аналізу проводили доц. Трішін Ф.І., Грицюта С.Д. та асистент Софронкова Н.М. Розклад був складений таким чином, що студенти працювали на практичних заняттях з аналітичної хімії по 5 годин 1 раз на тиждень. Для проведення практичних занять з якісного та кількісного аналізу групи ділились на дві підгрупи, з яких групувались бригади по три особи. Студенти виконували експерименти за розробленими співробітниками кафедри методиками-інструкціями для практичних занять.

Навчальну роботу впродовж 1944-1945 н.р. кафедра проводила в добре обладнаних лабораторіях хімічного факультету Чернівецького державного університету (ЧДУ), де читались лекції з неорганічної та аналітичної хімії (фото). Практикум зі вагового та об'ємного аналізу був розпочатий 15 березня 1945 р. Незважаючи на те, що кафедра загальної хімії ще не мала свого приміщен-

ня більш ніж 300 студентів Чернівецького державного медичного інституту були забезпечені на рівні можливостей того часу необхідним устаткуванням для виконання програмного матеріалу з неорганічної та аналітичної хімії. Проте забезпеченість навчальною літературою була недостатньою. Архівні дані свідчать, що станом на кінець 1944-1945 н.р. забезпеченість студентів-першокурсників підручниками з хімічних дисциплін становило 15 % [10].

На початку 1945-1946 н. р. кадровий потенціал кафедри налічував вже 11 осіб: доцентів Г.А. Водатурського, Ф.І. Тришина, С.Д. Грицюти, Г.Р. Ковальова, асистентів І.А. Аксєнфельд, А.І. Снегір, А.С. Швець, М.Н. Софронкової, А.В. Коленкарського, лаборантів З.В. Глібки, Е.І. Чалої [17]. У серпні 1945 р. конкурсна комісія Міністерства охорони здоров'я УРСР затвердила доц. Водатурського Г. А. на завідування кафедрою загальної хімії ЧНУ, який на той період працював деканом хімічного факультету. Залишивши сумісництво в університеті, Герасим Авксєнційович перейшов на основну роботу в Чернівецький медінститут, одержавши позитивну характеристику з попереднього місця роботи [2, арк. 155].

Водатурський Герасим Авксєнційович закінчив хіміко-біологічний факультет Одеського університету в 1925 р. З 1934 по 1937 роки навчався в аспірантурі того ж вишу. 28 червня 1940 р. захистив дисертацію на здобуття ступеня кандидата хімічних наук. А в 1942 р. одержав звання доцента. Працював у лекторській групі обкому ВКП/б/ і систематично виїжджав у райони області, де проводив лекції для населення з природничо-наукових, політичних та аграрних питань.

Герасим Авксєнційович з належною фаховою майстерністю читав лекції з неорганічної хімії, був високоосвіченою людиною, володів німецької, французькою мовами, знав латинь, мав авторитет серед співробітників та студентів [2, арк.150, 156].

У серпні місяці 1945 р. кафедрі загальної хімії було виділено четвертий поверх приміщення колишнього гуртожитку учнів школи «Ion Nistor» по вул. Т. Масарика, 2 (тепер – вул. Богомольця, 2), в якому співробітниками кафедри зорганізовано три навчальні лабораторії, асистентську, кімнату для наукової роботи, кімнату старшого лаборанта, кабінет завідувача кафедри, кімнату для апарата Дюма, препаратурську і вагову кімнати. Одна з трьох лабораторій була відведена для проведення кількісного аналізу, друга – якісного аналізу, третя – для семінарських занять і практикуму з неорганічної хімії. В обладнанні і облаштуванні кафедри активну участь брали всі співробітники кафедри і особливо велику роботу проводив лаборант Е.В. Глібка та асистент І.А. Аксєнфельд, які окрім своїх професійних обов'язків виконували обов'язки електрика та столяра для оформлення лабораторій.

Хоча матеріальна база кафедри створювалась в умовах повоєнної руйни, все ж протягом серпня 1945 року було організовано найнеобхідніше для навчального процесу. З ініціативи співробітників кафедри у військовій частині було одержано 20 канцелярських столів і 85 фанерних табуретів. Крім того, через господарську частину медінституту були одержані три письмових столи, вісім канцелярських столів, дві аптечні шафи і три класні дошки, аналітичні терези, 20 дерев'я-



Фото. Студенти на практичному занятті з аналітичної хімії в приміщенні Чернівецького державного університету (1944 р.). Заняття веде ас. Софронкова М.Н. (фото з архіву БДМУ)

них штативів для пробірок; з Учительського інституту одержано 500 пробірок, більше 40 хімічних реактивів зі склянками, апарат Кіппа і ряд інших матеріалів. Реактиви одержували також із лабораторій Аптекоуправління, лабораторій четвертого Українського фронту та ефірного заводу. Матеріальна база кафедри поповнилась 215 реактивами, 1000 штук пробірок, 350 склянками різного об'єму [16]. У наступні роки забезпечення кафедри посудом і реактивами проводилося тільки через склади медінституту.

У 1945-1946 н. р. запрацювали вперше створені дев'ятимісячні підготовчі курси на 100 осіб [14], у роботі та популяризації яких брали участь співробітники кафедри. У цьому ж навчальному році було здійснено перехід на українську мову викладання [5].

24 жовтня 1945 р. проф. В.О. Ельберг на засіданні вченої ради запропонував тематику для всіх кафедр вивчати зобну ендемію в Чернівецькій області [5]. Проте здійснювати наукові дослідження на кафедрі в цьому напрямку ще не було можливості через недостатню матеріальну базу та чергового переїзду кафедри. Зокрема, улітку 1946 р. кафедра загальної хімії була переведена в адміністративний корпус по вул. Театральній, 5 (тепер пл. Театральна, 2), на 4-й поверх, де знаходилась до 1978 року.

На засіданні вченої ради від 1 червня 1946 року були сформовані проблемні комісії з наукової роботи, зокрема, і зобна комісія, яку очолював В.О. Ельберг. Розробкою тематики ендемічного зоба займалися науковці дев'яти кафедр [6]. Співробітники кафедри загальної хімії розпочали проводити наукові дослідження в цьому напрямку з 1946 р, коли лабораторії були оснащені необхідними реактивами. Так, асистент Швець А.С. виконала експериментальне дослідження «Вміст йоду в питних водах Чернівецької області в зв'язку з ендемією зоба». Водночас, співробітники кафедри також займалися розробкою методів якісного і кількісного аналізу.

На початку 1946-1947 н. р. на 0,5 доцентської ставки був зачислений за сумісництвом доц. Б.Г. Грибовський [18]. У 1947 р. ас. Аксенфельд І.А. захворів, поїхав до Києва на лікування і там помер. Це була велика втрата кафедри, оскільки Аксенфельд І.А. був ерудованим хіміком, хорошим спеціалістом, експериментатором, при цьому надзвичайно скромною, добросовісною людиною.

На початку 1947-1948 н. р. у штаті кафедри числилось всього шість осіб: завідувач кафедри доцент Водатурський Г.А., асистенти Швець А.С., Коленкауцький А.В., Чала З.І., ст. лаборант Лапшин Ф.В., лаборант Глібко З.В. Годинне навантаження викладачів кафедри становило, в середньому, 550 год, для завідувача кафедри – 425 год [20]. Протягом навчального року завідувач кафедри Г.А. Водатурський виконав експериментальну роботу на тему «Йодометричний метод визначення сірчаної кислоти». На жаль, тексту

цієї роботи в архівах університету не знайдено. Ним же написана науково-популярна лекція на тему «Агрохімія на службі радянського землеробства». Ця лекція апробована на засіданні секції природничих наук Чернівецького відділення товариства по розповсюдженню політичних і наукових знань. Крім того, доцент Г.А. Водатурський працював над темою «Застосування оксиду свинцю в систематичному якісному аналізі», яка не була завершена в стінах медичного інституту.

Наприкінці 1947-1948 н. р. скоротили асистента Коленкауцького А.В.

У 1948-1949 н. р. було завершено оснащення і ремонт кафедри. Це дало можливість повноцінно проводити навчальний та науковий процес на кафедрі. Асистент Чала З.І. впродовж навчального року провела ряд експериментів, пов'язаних із тематикою «Раціональний метод аналізу першої групи в присутності хрому і фосфорної кислоти». Старший лаборант Лапшин Ф.В. протягом року брав участь у виконанні експериментальної роботи «Новий метод одержання хлоратів», яка проводилась сумісно з співробітниками Чернівецького державного університету.

Поряд із навчальною та науковою роботою колектив кафедри активно проводив виховну роботу серед студентів і політико-виховну роботу серед населення міста та області. Ця робота узгоджувалась із заходами партійної та інших громадських організацій інституту, а також товариства «Знання». Перед початком навчального року на засіданні кафедри обговорювався і затверджувався план політико-виховної роботи на весь навчальний рік, в якому було передбачено відвідування студентів у гуртожитках, організацію роботи студентського наукового гуртка, культпоходів, диспутів, проведення бесід зі студентами на актуальні теми та інші заходи.

У грудні 1950 р. після звільнення ас. Чалої З. І. на посаду асистента був проведений Ф.В. Лапшин. А 28 липня 1951 року доц. Водатурський Г.А. написав заяву на звільнення, мотивуючи свій від'їзд в Одесу відсутністю необхідного обладнання для проведення дисертаційного дослідження, відсутністю відряджень, що унеможливило спілкування з консультантами його докторської дисертації, а також станом здоров'я та несприятливими умовами проживання сім'ї [3]. Водатурський Г.А. був прийнятий на роботу в Одеський інститут інженерів мукомельної промисловості і елеваторного господарства ім. І.В. Сталіна на посаду доцента кафедри органічної та загальної хімії [2, арк. 165, 166], де продовжив свої дослідження за темою «К вопросу применения окиси свинца и органических реактивов для дробного открытия катионов в систематическом качественном анализе». На посаду завідувача кафедри був запрошений на роботу за сумісництвом доцент кафедри органічної хімії Чернівецького державного університету А.В. Домбровський.

Отже, незначний викладацький досвід молодих викладачів, недостатня забезпеченість науко-

вою літературою, устаткуванням для наукових досліджень, несприятливі умови проживання викладачів, суміщення роботи в різних навчальних закладах пояснює плінність кадрів у перші роки існування кафедри. В умовах гострої нестачі викладачів, літератури, обладнання, на кафедрі велась активна робота щодо організації педагогічної та наукової діяльності. За перші роки створення кафедри завідувачу разом із колективом вдалося організувати навчальний процес на рівні можливостей того часу та виокремити напрямки наукових досліджень кафедри в майбутньому.

Висновок

Період 1944-1951 рр. ознаменував себе формуванням першого кадрового складу та матеріальної бази кафедри, що заклало підґрунтя розвитку наукового та педагогічного потенціалу кафедри в майбутньому.

Перспективи подальших досліджень. У подальших дослідженнях автори планують ввести в наукових обіг архівні дані щодо історичного періоду кафедри загальної хімії з 1951 по 1978 рр., який у науковій літературі не висвітлений.

Література

- Архів БДМУ. – Ф.Р-398- О.1. – Спр. № 1. Накази по Інституту з № 1 по № 139 за 1944-1945 рр. – 145 арк.
- Архів БДМУ. – Ф.Р-398-0.1. – Спр. № 33. Архівні особові справи на співробітників, які покинули Інститут у 1944-1967 рр. – 494 арк.
- Архів БДМУ. – Ф.Р-398-О.1. – Спр. № 63. Архівні особові справи на співробітників, які покинули Інститут у 1944-1967 рр. – 253 арк.
- Бойчук Т.М. Буковинський державний медичний університет. Етапи становлення та розвитку (До 70-річчя від початку діяльності на Буковині) / Т.М. Бойчук, В.І. Білоус // Бук. мед. вісник. – 2013. – Т. 17, № 2 (66). – С. 220-230.
- Бойчук Т.М. Заснування Чернівецького державного медичного інституту (1944 – 1946 рр.) / Т.М. Бойчук, А. А. Мойсей // Бук. мед. вісник. – 2015. – Т. 19, № 4. – С. 266-283.
- Бойчук Т.М. Перші кроки в організації діяльності ЧДМІ (1946-1951 рр.) / Т.М. Бойчук, А.А. Мойсей // Бук. мед. вісник. – 2016. – Т. 20, № 2. – С. 241-267.
- Буковинська державна медична академія: становлення, здобутки, перспективи розвитку (до 60-ліття від дня заснування) / В.П. Пішак, М.Ю. Коломоєць, І.Й. Сидорчук [та ін.] – Чернівці: БДМА, 2004. – С. 61-83.
- Державний архів Чернівецької області (ДАЧО). – Фонд № Р-938. – Оп. 1. – Спр. № 2. Протоколи нарад співробітників ЧДМІ з питань роботи кафедр і культурно-побутового обслуговування студентів (1944-1945 рр.) – 8 арк.
- ДАЧО. – Ф. № Р-938. – Оп. 1 Спр. № 6. Матеріали перевірки НК Мінздравом УРСР про готовність ЧДМІ до 1946-47 н.р. (акти, пояснювальні записки, накази). – 14 арк.
- ДАЧО. – Ф. № Р-938. – Оп. 1. – Спр. № 7. Звіт про роботу Медінституту за 1944-45 рр. – 4 арк.
- ДАЧО. – Ф. № Р-938. – Оп. 1. – Спр. № 8. Річні звіти про роботу кафедр Медінституту за 1944-45 рр. – 77 арк.
- ДАЧО. – Ф. № Р-938. – Оп. 1. – Спр. № 12. Звіт про роботу приймальної комісії Медичного інституту за 1945 р. – 2 арк.
- ДАЧО. – Ф. № Р-938. – Оп. 1. – Спр. № 13. Звіт про наукову роботу Медичного інституту за 1945 р. – 7 арк.
- ДАЧО. – Ф. № Р-938. – Оп. 1. – Спр. № 14. Звіт про роботу ЧДМІ за 1945-1946 н.р. – 64 арк.
- ДАЧО. – Ф. № Р-938. – Оп.5. – Спр. № 15. Звіти кафедр за 1946-1947 рр. – 178 арк.
- ДАЧО. – Ф. № Р-938. – Оп.5. – Спр. № 22. – Арк. 36-56.
- ДАЧО. – Ф. № Р-938. – Оп. 1. – Спр. № 28. Звіти про роботу кафедр ЧДМІ за 1945-1946 н. р. – 146 арк.
- ДАЧО. – Ф. № Р-938. – Оп. 1. – Спр. № 31. Статистичний звіт про рух і стан кадрів ЧДМІ за 1946 р. – 107 арк.
- ДАЧО. – Ф. № Р-938. – Оп. 1. – Спр. № 39. Матеріали науково-дослідної роботи Медінституту за 1945 р. (звіти, плани, списки наукових робіт і листування з цього питання). – 65 арк.
- ДАЧО. – Ф. № Р-938. – Оп.5. – Спр. № 356. – Т. 2. – Арк. 122-124.
- Мещишен І.Ф. Кафедра медичної хімії (історична довідка) / І.Ф. Мещишен, П.В. Присяжнюк, К.Г. Ташук // Бук. мед. вісник. – 2004. – Т. 8, № 1. – С. 186-189.
- Мещишен І.Ф. Ковтуняк Микола Артемович / І.Ф. Мещишен, Л.Г. Бордяківська // Клін. та експерим. патол. – 2009. – Т. VIII, № 2. – С. 97.
- Пішак В.П. І.Ф. Мещишен – вчений, педагог, організатор / В.П. Пішак, О.І. Волошин, Н.П. Григор'єва. – Чернівці: Медик, 2001. – 88 с.
- Сторінки історії: біографічний довідник завідувачів кафедр та професорів Буковинської державної медичної академії(1944-1998 рр.) [за ред. В.П. Пішака]. – Чернівці: БДМА, 1999. – С. 106.
- Сторінки історії Чернівецького медичного інституту / [за ред. В.П. Пішака.] – Чернівці: ЧМІ, 1994. – С. 27-30.

ИСТОРИЯ СТАНОВЛЕНИЯ КАФЕДРЫ МЕДИЦИНСКОЙ И ФАРМАЦЕВТИЧЕСКОЙ ХИМИИ

Р.Ф. Стаднийчук, М.К. Братенко, О.О. Перепелица

Резюме. В статье на основании архивных документов, публикаций в научной литературе освещен период создания и организации кафедры медицинской и фармацевтической химии с 1944 по 1951 годы: кадровый состав, условия формирования материально-технической базы, становление и развитие научных направлений.

Ключевые слова: Черновицкий государственный медицинский институт, кафедра общей химии, создание, кадровый состав, материально-техническая база, направления научной деятельности.

**HISTORY OF ESTABLISHING OF THE DEPARTMENT OF MEDICAL
AND PHARMACEUTICAL CHEMISTRY**

R.F. Stadniychuk, M.K. Bratenko, O.O. Perepelytsia

Abstract. This article, on the basis of archival documents and scientific publications, highlights the period of creation and organization of the department of medical and pharmaceutical chemistry from 1944 up to 1951: staffing, the conditions of formation of material and technical facilities, and development of research areas.

Key words: Chernivtsi State Medicinal Institute, department of general chemistry, creation, staffing, material and technical facilities, research areas.

State Higher Educational Institution in Ukraine «Bukovinian State Medical University» (Chernivtsi)

Рецензент – проф. А.А. Мойсей

Buk. Med. Herald. – 2017. – Vol. 21, № 2 (82), part 2. – P. 176-180

Надійшла до редакції 27.02.2017 року

© Р.Ф. Стаднійчук, М.К. Братенко, О.О. Перепелиця, 2017